

DOI 10.53364/24138614_2023_29_2_104
ӘОЖ 378.09:372.881.111.1

¹Кашкинбаева К. С.,* ¹Есеналиева М. Д.
¹Азаматтық авиация академиясы, Алматы қ., ҚР.

*E-mail: kulmar.ermek@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЕТТІЛДІК ДЕҢГЕЙІН ИКАО ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕС БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ КРИТЕРИЙЛЕРІ

ICAO LANGUAGE PROFICIENCY CRITERIAS FOR STUDENTS' LEVEL ASSESSMENT

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ УРОВНЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ ИКАО

Аңдатпа. Халықаралық маршруттарда радио алмасу кезінде ағылшын тілін қолданатын ұшқыштар, авиадиспетчерлер және өзге де персоналдар ИКАО-ның шеттілін меңгеруге қойылатын талаптарына сай болу үшін кем дегенде ағылшын тілін 4-деңгейде (жұмысшы) білуі тиіс. Тілді меңгеруге қойылатын талаптар көрсетілген ИКАО 9835 құжатына А (1-қосымша) қосымшасында ұшқыштар, әуе қозғалысының диспетчерлері және авиациялық станция операторлары радиотелефон байланысында пайдаланылатын тілде сөйлеу қабілетін көрсетуі және оны осы қосымшада көрсетілген деңгейде түсінуі тиіс екендігі айтылады. Сонымен қатар, құжатта алты дескриптор қарастырылған: айтылым; құрылым; сөздік қоры; сөйлеу еркіндігі; түсіну деңгейі; қарым-қатынас/ байланыс құру. Үміткердің шеттілдік деңгейі алты дескриптор негізінде бағаланады.

Мақаланың мақсаты азаматтық авиация саласында студенттердің шеттілдік деңгейін анықтауда халықаралық талаптар негізінде бағалаудың тиімді әдіс-тәсілдерін айқындау.

Ғылыми мақаланың мақсатына жету үшін екіншілік зерттеулерге сапалық әдістің тәсілдері қолданылды және Отандық, халықаралық нормативті-құқықтық құжаттарға, әдебиеттерге шолу жасалынды.

Түйін сөздер: авиация, ағылшын тілі, ИКАО, сөздік қор, сөйлеу еркіндігі, түсіну деңгейі, қарым-қатынас.

Abstract. Pilots, air traffic controllers and other personnel who use English when exchanging radio on international routes must have at least Level 4 (operational) of English in order to meet the ICAO requirements for foreign language proficiency. Appendix A (Appendix 1) to ICAO document 9835, which specifies the requirements for language proficiency, states that pilots, air traffic controllers and aviation station operators must demonstrate the ability to speak the language used in radiotelephone communication and understand it at the level specified in this Annex. The document provides six descriptors: pronunciation; structure; vocabulary; freedom of speech; level of understanding; building communication/ communication. The candidate's level is assessed on the basis of above mentioned six descriptors.

The article aims to identify effective methods and assessment methods based on international requirements for determining the language proficiency level of students in the field of Civil Aviation.

To achieve the purpose of the scientific article, the qualitative method was used for secondary research and a review of domestic and international regulatory documents, and literature was carried out.

Keywords: aviation, English, ICAO, vocabulary, fluency, comprehension, interaction.

Аннотация. Пилоты и авиадиспетчеры, использующие английский язык при радиосвязи на международных маршрутах, должны владеть английским языком, как минимум на 4-м уровне (оперативном), чтобы соответствовать требованиям ИКАО к владению иностранным языком. В приложении А (Циркуляр 1) к Документу 9835 ИКАО указаны требования к знанию языка, который описывает следующие критерии оценивания: произношение; структура; словарный запас; беглость речи; понимание; взаимосвязь. Уровень кандидата оценивается на основе вышеупомянутых шести дескрипторов.

Целью статьи является выявление эффективных методов оценки, основанных на международных требованиях для определения уровня владения языком студентов в области гражданской авиации. Для достижения цели научной статьи был использован качественный метод вторичного исследования и проведен обзор отечественных и международных нормативных документов, и литературы.

Ключевые слова: авиация, английский язык, ИКАО, словарный запас, свободное владение, понимание, взаимодействие.

Әуе қозғалысының ұшқыштары мен диспетчерлерінің тілді меңгеру деңгейін арттыру туралы шешім алғаш рет 1998 жылы қыркүйекте ИКАО Ассамблеясының 32-ші сессиясында ағылшын тілін жетік білмеуіне себеп болған өліммен аяқталған жазатайым оқиғаларға тікелей жауап ретінде қабылданды. Тілді меңгеру міндеттемесі Чикаго конвенциясының 33-бабынан бастау алады, онда ұшу экипажына тілді меңгергенін растау талабы қойылған. Бұдан басқа, тілді меңгеру талаптарына қатысты ИКАО стандарттары мен ұсынылатын практикасы: 1 – қосымшада – персоналды лицензиялау; 6 – қосымшада-әуе кемелерін пайдалану, I бөлім және III бөлім; 10-қосымшада-аэронавигациялық телекоммуникация (II Том); 11-қосымшада-әуе қозғалысына қызмет көрсету қарастырылады.

ИКАО барлық мүше мемлекеттерде бірдей жарамды ең төменгі пайдалану деңгейі ретінде ағылшын тілін меңгерудің 4-ші деңгейіне жетуге бағытталған барлық элементтерді енгізуге, оны түсінуге және стандарттауға назар аударады. Мақсаты тілді меңгеру мен біліктіліктің басқа деңгейлері үшін де кеңейтілді (тест құрастырушылар, бағалаушылар, емтихан алушылар және т.б.). Қазіргі уақытта ұшу қауіпсіздігін қадағалау бойынша аудит бағдарламасы (USOAP) н нәтижелеріне сәйкес, іске асырудың жалпы тиімділігі 70% - дан асады, ал кейбір жағдайларда 90% - дан асады немесе тіпті 100% - ға жетеді.

ИКАО авиациялық ағылшын тілін тестілеу қызметі (AELTS) ИКАО-ның авиация үшін арнайы әзірленген және ИКАО-ның тілді білу талаптарына сәйкес келетін авиациялық ағылшын тілі сынақтары ресми авиациялық өкілетті органда тіркеледі.

Соңғы бес жылда лицензиялаушы органдар, авиакомпаниялар және аэронавигациялық қызмет көрсетушілер, сондай-ақ тілдік тестілеу және кәсіптік даярлау жеткізушілері халықаралық стандартты қамтамасыз ету бойынша үлкен жұмыс атқаруда. ИКАО құжаттарының 1-қосымшасында ұшқыштар мен авиадиспетчерлердің иелік ететіндігі көзделген радиотелефон байланысында қолданылатын 4 деңгей – жұмыс деңгейі, қауіпсіздік шегі болып саналады; 6 деңгей сарапшы деңгейі деп анықталған. «Тіл-қарым-қатынастың құрамдас бөлігі және бір-бірімен сөйлесу үшін белгілі бір деңгейде тілді меңгеру, сондай-ақ күтпеген жағдайда тығырықтан шығаратын қарым-қатынас құралы ретінде өте маңызды», - деді Фланаган өзінің кезекті зерттеуінде.

Сонымен қатар, 70 жыл бойы ИКАО лингвистикалық мәселелермен байланысты қауіп-қатер мен авиациялық оқиғалардың себептеріне талдау жасай келе, жүйелік тәуекелдер туралы хабардарлықты арттырды және оларды азайту үшін шаралар қабылдады. 2011-2021 жылдары ИКАО және басқа да мүдделі тараптар бірінші буын ағылшын тілін білу (ELP) стандарттары мен ұсынылған тәжірибені жетілдіріп келеді. Алғашқы енгізулер 2008 жылдың наурызы — ИКАО - ға мүше мемлекеттер үшін ELP стандарттары халықаралық бағыттар бойынша ұшатын барлық ұшқыштар мен халықаралық әуежайлар мен маршруттарға қызмет көрсететін

барлық әуе диспетчерлері үшін 4, 5 немесе 6 деңгейінде қызмет көрсету мақсатында тілді меңгеру деңгейінің шегін белгілеп, оны жүзеге асыруды жоспарлады. Алғашқы мерзімде ИКАО-ның тілдік талаптарын орындай алмаған мемлекеттерге 2011 жылдың наурызына дейін тілді меңгерудің қолайлы деңгейіне жету үшін уақыт берілді, алайда 2013 жылға қарай ИКАО кейбір мүше мемлекеттері ағылшын тілін меңгеруде үлкен қиындықтарға тап болғанын хабарлап және басқа елдерді олардың көмектеріне мұқтаж екендіктерін хабарлады (Doc 9835 AN/453, 2011).

ATM (ELP) жобасына ағылшын тілінің ресми өкілдері және ағылшын тілін екінші тіл ретінде сөйлейтіндер де қатысады. ИКАО-ның пікірінше, аэронавигациялық байланыстың осы аспектісін жетілдіру ауыртпалығын тек ағылшын тілінде сөйлемейтіндерге ғана жатқызуға болмайды.

ИКАО-ның тілді білу талаптарын орындау жөніндегі нұсқаулығында (DOC 9835): «ағылшын тілінде сөйлейтіндер де байланыс қауіпсіздігін жақсарту жөніндегі халықаралық күш-жігерде маңызды рөл атқарады» делінген. ИКАО-ның жұмыс деңгейі кандидаттардың төмендегідей қабілеттілігін көрсетуі керек:

- Тек дауыспен және «бетпе-бет» жағдайларда тиімді қарым-қатынас жасайды;
- Жалпы және жұмысқа байланысты тақырыптар бойынша дәлдік пен айқындықпен сөйлесе алады;
- Хабарламалар үшін, сондай-ақ жалпы контексте немесе жұмысқа байланысты түсініспеушіліктерді анықтау және шешу үшін тиісті коммуникативті стратегияларды қолдана алады;
- Кәдімгі жұмыс жағдайы немесе коммуникативті тапсырма аясында орын алатын оқиғалардың асқинуы немесе күтпеген жағдайлар нәтижесінде туындайтын лингвистикалық қиындықтарды сәтті басқара алады;

- Авиация қауымдастығы мақұлдаған диалектіні немесе акцентті түсінеді.

Жоғарыда айтылғандай, ИКАО-ның 4-деңгейдегі ұшқыштар мен диспетчерлердің тілдік дағдыларын үш жылда бір, 5-деңгейдегі ұшқыштар мен диспетчерлерді алты жылда бір рет қайта қарауды талап етеді, ал 6 - деңгейде ағылшын тілін одан әрі бағалау қажет деп саналмайды. ИКАО-ның тілді меңгеру талаптарына сәйкес 4 (операциялық) деңгей жоғары деңгейлерге ең төменгі «қадам» ретінде қарастырылады. Авиациялық ағылшын тілінің жоғары халықаралық стандарттарының басты артықшылығы-әуе кемесінің экипажы мен диспетчерлер арасындағы байланыс толығымен түсінікті, әсіресе стандартты емес сөздер мен сөз тіркестерінің қолданысымен көрсетіледі. Сонымен қатар, тілдік дағдыларды жетілдіру ұшу экипаждарының ауада да, жерде де басқа әуе кемелеріне қатысты ситуациялық хабардарлығын арттыруға көмектеседі (Annex 10 to the Convention on International Civil Aviation, 2001).

«Тілдің тазалығы» ықпал етуші фактор ретінде анықталған оқиғалар

B742 / B741, Тенерифе, Канар аралдары, Испания, 1977 ж.

1977 жылы 27 наурызда KLM авиакомпаниясының Boeing 747-200 Тенерифеде көріну жағдайының нашарлауына қарамастан ұшуға рұқсат алмастан ұшу кезінде Boeing 747-100 ұшағы соқтығысады. Екі ұшақ соқтығысу және одан кейінгі өрт салдарынан жойылып, 583 адам қаза тапты. Тергеу апатты негізінен оператордың бас ұшу нұсқаушысы болған KLM капитанының әрекеті мен әрекетсіздігімен байланыстырды. Қауіпсіздік бойынша жасалған ұсынымдар барлық әдеттегі радиобайланыстарда стандартты фразеологизмдерді қолданудың және ұшуға арналған диспетчердің рұқсаттарында «ұшу» тіркесін қолдануға жол бермеудің маңыздылығын атап өтті.

И76 / B741, Делиден батысқа қарай, Үндістан, 1996 ж.

1996 жылы 12 қарашада Илюшин ИЛ76ТД ұшағы және қарама-қарсы бағытта Boeing 747-100 ұшағы әуе кеңістігінде бір деңгейде бетпе-бет соқтығысып, екі ұшақтың да жойылуына және 349 адамның өліміне әкелді. Тергеу ИЛ76 экипажының диспетчер нұсқаулығын түсінбеуінен орын алды деген қорытындыға келген. Осы оқиғадан кейін ағылшын тілін

меңгеруге, экипаж ресурстарын басқаруға, соқтығысуды болдырмау жүйелеріне және диспетчер процедураларына қатысты әуе кеңістігінде қауіпсіздік қамтамасыз ету бойынша он бес ұсыныс жасалды.

AT75 / B739, Медан, Индонезия, 2017 ж.

2017 жылдың 3 тамызында Меданға қонған Boeing 737-900ER ATR 72-500-мен байланыста болған кезде қанатқа соқтығысып, екі ұшаққа айтарлықтай зиян келтірілді. Тергеу қорытындысы бойынша ATR 72 ұшу-қону жолағына ескертулерге қарамастан шыққан және диспетчерлер соқтығысу болғанын түсінбеген, соның салдарынан басқа ұшақтардың қоқыс туралы хабарлағанға дейін ұшу-қону жолағы жабылмаған, тазаланбаған.

Жоғарыдағы оқиғалардан авиация саласында әуе кеңістігінде ғана емес жерде де қауіпсіздікті қамтамасыз етуде тілдің меңгерудің маңыздылығы зор екендігін аңғарамыз. Тілді меңгеру-бұл грамматикалық ережелер жиынтығын, сөздік қорын және дыбыстарды айту тәсілдерін білу ғана емес. Бұл осы біліммен бірқатар дағдылар мен кәсіби біліктіліктің өзара әрекеттесуі. Осылайша, ИКАО-ның тілді білу талаптарын орындау жөніндегі нұсқаулықты пайдаланушылар (лицензиялау органдарын, әуе кемелерін пайдаланушыларды, аэронавигациялық қызмет көрсетуді жеткізушілерді және тілдерді даярлау және тестілеу қызметтерін қоса алғанда) тілді білу талаптарын тиімді орындау үшін тілді тестілеу бойынша неғұрлым егжей-тегжейлі нұсқаулық қажет екенін көрсетті (ICAO, 2023).

Тілдік тестілеу критерийлері мен тестілеудің озық әдіс-тәсілдері

Қазіргі уақытта ресми сертификаттауға қойылатын негізгі талаптары қамтылмаған авиациялық тіл бойынша тестілеу бағдарламалары және ұлттық немесе аймақтық деңгейде тестілеуді сертификаттау қызметтерін ұсынатын бірнеше ұйымдар да бар. Авиация саласында қолдануға арналған тест әзірлеушілердің негізгі міндеті жоғары жауапкершілікке байланысты іс-шаралар, олардың объективтілігін қамтамасыз ету. Тілдік тестілеу контекстіндегі объективтілік жарамдылық пен сенімділікпен сипатталады. Үшінші негізгі талап-тесттің практикалық болуы.

А. Жарамдылық. Жарамдылық тесттің дәрежесімен анықталады. Осы мақсатта тестілеуді өткізетін ұйымдар растайтын нақты ақпаратты ұсыну үшін тест нәтижелерін, пәндердің ағылшын тілін меңгеру деңгейіне қатысты тұжырымдарын жинақтауы қажет.

Ә. Сенімділік. Сенімділік тест нәтижелерінің тұрақтылық дәрежесімен анықталады. Тілді меңгеру тесттерін әзірлеу кезінде оларды бағалаудың бірқатар стандартты шаралары қолданылады.

Бір әдіс-тесттің екі нұсқасын салыстыру. Оның ішінде егер тест сенімді болса, екі тапсырма жиынтығы бірдей қиындық пен күрделілік дәрежесінде сипатталуы керек. Сенімділікті бағалаудың екінші әдісі - бір тест нәтижелерін топпен салыстыру.

Б. Практикалық деп ресурстар арасындағы сәйкестік дәрежесі түсініледі, тестті әзірлеу және қамтамасыз ету үшін қажет (қаржылық және және осы міндеттерді жүзеге асыру үшін қолда бар ресурстар) (Cir 318 AN/180, 2009).

Оқу үрдісінде тесттер әр түрлі мақсаттарда қолданылып, олардың даму процесіне әсер етеді. Тесттің бірнеше түрі бар: диагностикалық тест - күшті және әлсіз жақтарын анықтау және олқылықтарды бағалауға арналған. Қабылдау тесті. Оқу бағдарламасы бағыттарына қарай студенттерді тиісті деңгейлерге бөлу. Прогресті анықтау тесті. Оқу барысындағы прогресті бағалауға арналған. Жетістіктер сынағы- студенттердің не үйренгенін анықтау. Болжамдық тест-жеке тұлғалардың білімді меңгеру қабілетін бағалау үшін немесе жаңа дағдыларды меңгеру деңгейін бағалауға бағытталған. Тілді меңгеру тесті- белгіленген қабілеттерге қатысты жалпы бағалау критерийлерін қамтиды.

Сөйлеу және тыңдау дағдыларын анықтау сынақтары тікелей немесе жартылай тікелей тестілеу арқылы жүргізілуі мүмкін. Сөйлеу дағдыларын игеруге арналған тікелей тесттер тестіленуші мен сұхбаттасушы емтихан алушы арасындағы жеке қарым-қатынасты немесе телефон арқылы сөйлесуді қамтамасыз етеді, ол сонымен қатар рейтер функцияларын орындай

алады. Жартылай тікелей тестілеу кезінде тестілік ынталандыру нұсқаулары немесе сұрақтары алдын-ала жазылады, ал тест тапсырушылардың жазылған жауаптары басқа уақытта және кейбір жағдайларда басқа жерде бағаланады. Айырмашылықтарға қарамастан, тестілеудің екі процедурасы да, атап айтқанда нақты жағдайларда және жазбаларды қолдана отырып, субъектінің сөйлеу қабілетін тікелей бағалайды.

Тікелей тестілеу кезінде субъект емтихан алушымен-сұхбаттасушымен байланысады, ол сондай-ақ бағалаушы немесе рейтер болуы мүмкін. Тікелей тестілеу аясында бетпе-бет сөйлесу мүмкін. Рейтер арқылы нақты уақыт режимінде тікелей бақыланады және бағаланады немесе кейінгі бағалау үшін жазылуы мүмкін. Тестіленушілерге тілдік тапсырмаларды орындау нұсқаулығы беріледі. Нұсқау емтихан алушы-әңгімелесуші қойған сұрақ немесе тақырып болуы мүмкін. Мысалы, тестіленушіден емтихан алушымен сұхбаттасушымен немесе рөлдік ойынмен сұхбаттасуға қатысу сұралуы мүмкін. Тікелей тестілеудің артықшылықтарының бірі-тест тапсырмалары көбінесе табиғи және коммуникативті сипатқа ие, өйткені тестіленушілер емтихан алушымен сұхбаттасушымен жеке сөйлеседі. Тағы бір артықшылығы теориялық тұрғыдан шектеусіз орнату мүмкіндігі, ынталандыру сұрақтарының саны, өйткені әр тест ерекше жағдайда емтихан алушы мен тестіленуші арасындағы байланыс болып табылады.

Авиация саласындағы тілдік тестілеудің ерекшеліктері

Авиация саласында тілді жалпы меңгеруді тестілеудің үлгілі тәжірибесінен басқа ИКАО-ның тексеруге қойылатын талаптарымен анықталған бірқатар негізгі шектеулері бар.

а) тесттің негізгі мақсаты;

ә) тест мазмұны, атап айтқанда тестілеудегі стандартты фразеологизмнің рөлі тұрғысынан авиациялық тілді меңгеруге;

б) тест тапсырмалары;

в) тілді меңгерудің 6 кәсіби деңгейіне сәйкестігін тестілеу .

ИКАО-ның тілді меңгеру талаптарына басты назар сөйлеу және түсіну дағдыларды тексеруге аударылады.

Радиотелефон байланысын жүргізу тек стандартты фразеологизмдерді қолданумен шектелмейді. Фразеология-бұл құрастырылған сөз тіркестерінің стереотиптік жиынтығы, авиациялық контексте нақты және бір мағыналы түсіндірмесі бар нақты сөздер.

Қорыта келе, авиация саласы елімізде өз дамуында жаңа серпін алған салалардың бірі және авиациялық бағытта білім беруде жетілдіруді талап ететін сұрақтар әлі де көп. Азаматтық авиация саласында бәсекеге қабілетті бірнеше тілді еркін меңгерген маман даярлауда қойылған мақсатқа жету үшін оған бірнеше кәсіби талаптар қойылады және студенттердің бойында кәсіби құзіреттілікпен қатар мәдениетаралық коммуникативті құзіреттілікті, тілдік құзіреттілікті де дамытудың орны ерекше. Тілдік құзіреттілік – белгілі бір тілді және тілдік құралдарды тиімді қолдана білу. Тілдік құзіреттілік сөйлеу икемділігі, тыңдау, айту сияқты басқа да төрт қосымша дағдыларды қамтиды:

А) лексикалық (сөздер, тұрақты сөз тіркестері);

Ә) грамматикалық (синтаксис және морфология);

Б) семантикалық (сөздердің және сөз тіркестерінің семантикалық байланыстары);

В) фонологиялық (дыбыстар, буын құрылымы, екпін және ритм) (Джанпейсова Ж.М., 2021).

Жоғарыдағы дағдыларды қалыптастыру үшін ағылшын тілін оқытудың негізгі принциптерін қарастыру қажет. Тілді оқу-ересек адамдардың еркімен жүзеге асырылатын аналитикалық үрдіс. Ол өз кезегінде жеңілден күрделіге қарай бағытталған іс-әрекеттерді қамтиды және басты мақсат тілді үйренуге бағытталады. Тілдік құзіреттіліктің кейбір элементтері, мысалы, сөздік қорды ұлғайту, грамматикалық ережелерді пайдалана алу қабілеттері дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Annex 10 to the Convention on International Civil Aviation. (2001). Aeronautical Telecommunications. In Communication Procedures including those with PANS status: Vol. II (9–1166.).
2. Cir 318 AN/180. (2009). Language Testing Criteria for Global Harmonization. International Civil Aviation Organization.
3. Doc 9835 AN/453. (2011). Руководство по внедрению требований ИКАО к владению языком. In Международная организация гражданской авиации (71–7866.).
4. ICAO. (2023, April 23). Language proficiency. <https://www.icao.int/Safety/OPS/OPS-Section/Pages/Language-Proficiency.aspx>.
5. Жанпейсова Ж.М. (2021). Авиациялық ағылшын тілін оқытуда студенттердің тілдік білімін арттыруда қолданылатын озық әдіс-тәсілдер. International Scientific Journal «Global Science And Innovations 2021: Central III», 41–4566.

References

1. Annex 10 to the Convention on International Civil Aviation. (2001). Aeronautical Telecommunications. In Communication Procedures including those with PANS status: Vol. II (9–1166.).
2. Cir 318 AN/180. (2009). Language Testing Criteria for Global Harmonization. International Civil Aviation Organization.
3. Doc 9835 AN/453. (2011). Rýkovodstvo po vnedreníú trebovaniú IKAO k vladeníú iazykom. In Mejdýnarodnaia organizatsiia grajdanskoj aviatsii (71–7866.).
4. ICAO. (2023, April 23). Language proficiency. <https://www.icao.int/Safety/OPS/OPS-Section/Pages/Language-Proficiency.aspx>.
5. Djanpeisova J.M. (2021). Aviatsiualyq aғыlshyn tilin oqytýda stýdentterdiń tildik bilimin arttyrýda qoldanylatyn ozyq ádis-tásilder. International Scientific Journal «Global Science and Innovations 2021: Central III», 41–4566.